

Розвиток малих підприємств на селі

Постановка проблеми. Розвиток підприємницької діяльності на селі є невід'ємною складовою розв'язання економічних та соціальних проблем як сільського населення, так і держави в цілому. Однак стан розвитку малого підприємництва в сільській місцевості незадовільний, що вказує на необхідність формування якісної системи його підтримки. Тому є потреба аналізу бар'єрів розвитку малого підприємництва та визначення адекватних цілей для їх подолання.

Як показує досвід більшості країн із ринковою економікою, активний розвиток малого підприємництва дає змогу розв'язати проблему ефективної зайнятості сільського населення, забезпечити йому високий рівень життя, адже сільські жителі, на відміну від міських, не мають можливості швидко знайти роботу через відсутність великої концентрації однотипних підприємств на селі. Таким чином, мале підприємництво дає змогу реалізувати принцип «економічної людини», сформульований А. Смітом, коли підприємець, керуючись у забезпеченні ефективності власними інтересами, приводить до економічного зростання держави [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній науці накопичено значний практичний та теоретичний досвід із проблематики розвитку малого підприємництва на селі. Зокрема, її розглядали у своїх працях зарубіжні вчені: К. Веспер [26], Б. Даллаго [24], Р. Кантільйон [23], Д. Марклей [25], А. Сміт [16] й ін. Дослідження окремих аспектів становлення і розвитку малого підприємництва на селі у вітчизняній науці висвітлено у працях З.С. Варналія [3], В.І. Герасимчука [4], С.І. Дем'яненка [5], В.К. Збарського [8], В.А. Кредісова [9], М.Й. Маліка [12], В.Я. Месель-Веселяка [10], С.К. Реверчука [14],

П.Т. Саблука [15], Л.О. Шепотько [21], М.Г. Шульського [22] та ін.

Мета статті – вивчити стан економічної діяльності малих підприємств на селі й динаміку їхнього розвитку, розробити рекомендації щодо ефективного подолання існуючих проблем.

Виклад основних результатів дослідження. Як відомо, переваги малого бізнесу – мобільність, здатність швидко пристосуватися до змін споживчого попиту, раціональна організаційна структура підприємства, оперативність освоєння випуску нової продукції малими партіями, низькі експлуатаційні витрати [11]. Суть і значення малого бізнесу полягає у тому, що він є соціально значимим сектором ринкової економіки; становить основу дрібнотоварного виробництва; визначає темпи економічного розвитку, структуру й якісну характеристику ВВП; забезпечує структурну перебудову економіки, швидку окупність витрат, свободу ринкового вибору, насичення ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту, запровадження інновацій, додаткові робочі місця; має високу мобільність, раціональні форми управління [3].

Малий бізнес на селі розвивається в двох основних напрямках: сільськогосподарського й несільськогосподарського спрямування. Оскільки домінуючою тенденцією в розвитку економічної підсистеми села є збереження та поглиблення його монофункціональності на сільськогосподарській основі, то на нинішній час провідним є саме сільськогосподарське підприємництво. Інші напрями підприємництва, на жаль, не відіграють значної ролі в економічному житті села. Рівень розвитку малого підприємництва на селі визначає соціально-економічний добробут сільського населення. Особливостями підприємництва в аграрній сфері є сезонність виробництва та завантаженості технічних

засобів, нерівномірне надходження доходів протягом року, розташування земельної ділянки, високий ступінь ризику, пов'язаний із природно-кліматичними факторами й екологічною ситуацією тощо [17].

Найпоширенішими суб'єктами малого підприємництва на селі є особисті селянські господарства (ОСГ), фермерські господарства (ФГ), фізичні особи – підприємці та малі підприємства – товариства з обмеженою відповідальністю. У Законі України “Про особисте селянське господарство” воно визначається як господарська діяльність, що здійснюється без створення юридичної особи фізичною особою або особами, які пов'язані сімейними відносинами і спільно проживають, із метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки й споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого господарства, зокрема у сфері сільського зеленого туризму [8].

ОСГ разом із сільськогосподарськими підприємствами є головними виробниками сільськогосподарської продукції. До малого підприємництва на селі належать товарні ОСГ (коефіцієнт товарності 70-100%), що безпосередньо реалізують надлишки готової продукції й діяльність яких спрямована, насамперед, на одержання таких надлишків. Власники ОСГ вважають за краще не реєструватися юридично як суб'єкти підприємницької діяльності, оскільки це дає їм можливість не підлягати оподаткуванню та звільнитися від організаційних формальностей, пов'язаних із реєстрацією й веденням бізнесу.

ФГ формується на основі приватної власності або оренди на землю й засоби виробництва, одноосібного володіння та/або користування ними і повної відповідальності за результати діяльності. Основними видами діяльності ФГ є виробництво та переробка, транспортування, зберігання, реалізація сільськогосподарської продукції власного виробництва, сільський туризм. Згідно із Законом України “Про фермерське господарство”, громадяни мають право на одержання земельної ділянки для здійснення господарювання, розмір якої не перевищує

50 га ріллі й 100 га всіх земель. Крім того, фермери мають право додатково орендувати земельні ділянки на виробничі потреби в населення [9].

ФГ самостійно визначає напрям своєї діяльності, необхідні умови забезпечення ефективного використання землі, збереження і поліпшення її родючості, обсяги виробництва та форми реалізації продукції. ФГ організувалися шляхом: створення з ОСГ; формування кількох господарств.

Крім того, на селі функціонують несільськогосподарські малі підприємства у вигляді фізичних осіб – підприємців, які відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» визначаються як суб'єкти підприємницької діяльності, що реєструються в установленому порядку і ведуть підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Фізична особа–підприємець проводить діяльність на підставі виданого свідоцтва про реєстрацію; за умови торговельної діяльності – на підставі додатково виданого патенту на її ведення та, в окремих випадках, ліцензії, якщо його основна або супутня діяльність входить до переліку обов'язкових для ліцензування видів.

Малі підприємства є самостійними суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми й форми власності, що має статус юридичної особи. Вони – невід'ємна складова сектору сільського підприємництва і порівняно з іншими суб'єктами господарської діяльності, мають переваги щодо можливостей розробляти та запроваджувати інноваційні продукти й послуги.

Дані таблиці 1 показують, що найбільша частка у структурі сільськогосподарських угідь, а також у виробництві сільськогосподарської продукції належить особистим селянським господарствам України, причому в них зайнято більше половини працездатного сільського населення. Друге місце посідають фермерські господарства як за зайнятістю працездатного населення, так і виробництвом сільськогосподарської продукції. Однак частка фермерських господарств є значно меншою порівняно з ОСГ.

1. Частка малих аграрних формувань в Україні, %

(станом на 01 січня 2011 року)

Вид малого підприємництва	Частка у структурі с.-г. угідь	Частка у виробництві продукції с.г.	Частка зайнятого працездатного населення
Особисті селянські господарства	38,2	48,2	56,4
Фізичні особи-підприємці, зайняті сільськогосподарською діяльністю	-	5,0	0,7
Фермерські господарства	9,2	6,9	1,2
Малі підприємства, зайняті с.-г. діяльністю	-	3,1	1,5

Розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Джерело: [19].

Аналіз соціально-економічних передумов становлення та розвитку малого підприємництва на селі проведемо на основі даних Хмельницької області за 2007-2011 роки, опублікованих у статистичному збірнику Головного управління статистики у Хмельницькій області під назвою «Діяльність малих підприємств Хмельницької області у 2011 році». У рейтингу регіонів України за 2007-2011 роки за станом розвитку й підтримки малого підприємництва на місцевому рівні Хмельницька область посідає дев'яте місце та входить до групи регіонів – «переслідувачів лідерів» (8-10 місце) [18].

Особисті селянські господарства Хмельницької області в 2011 році у структурі

сільськогосподарського виробництва мають частку понад 50%, що більше на 2,4%, ніж у середньому по Україні (табл. 1). У виробництві таких культур як картопля, овочі, плоди та ягоди частка ОСГ становить 99,3; 94,7; 91,0% відповідно (рис. 1). Одним із основних джерел забезпечення сільського населення продуктами харчування було й залишається особисте селянське господарство. Частка зернових і технічних культур ОСГ значно зменшилася. В області створюються агрохолдинги, які використовують новітню техніку та прогресивні технології й більше орієнтуються на виробництво зерна і технічних культур.

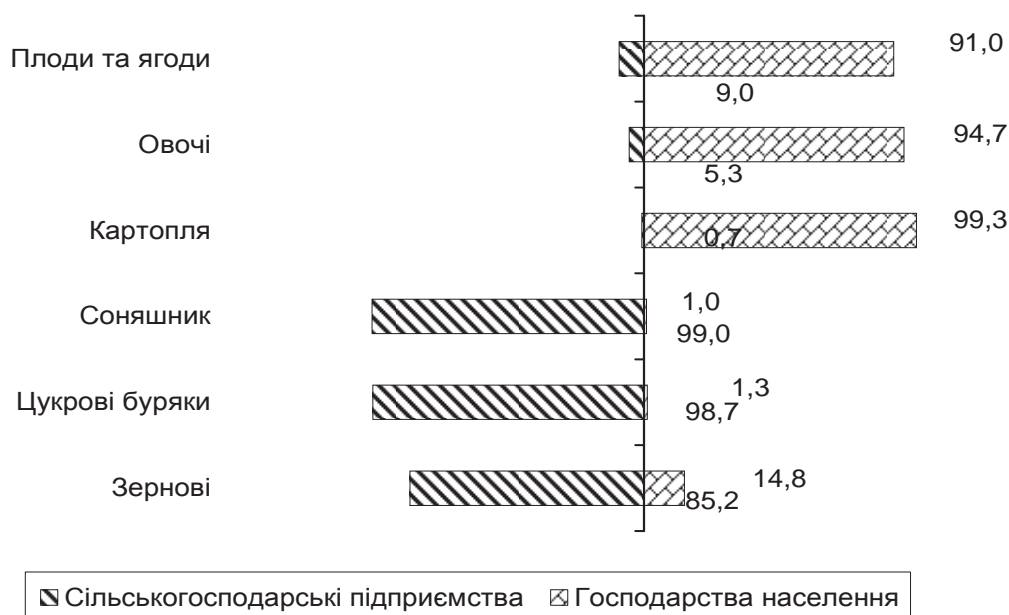

Рис. 1. Розподіл виробництва основних видів продукції рослинництва Хмельницької області за категоріями господарств у 2011 році, %

Джерело: [18].

Упродовж останніх років в області спостерігалось суттєве розширення площ сільськогосподарських угідь у власності та користуванні населення, що стало можливим завдяки масштабному розпаюванню земель у ході реформування аграрного сектору. Якщо в 1990 році сільськогосподарські підприємства області використовували 91,7%, а населення – 8,3% сільськогосподарських угідь, з них посівні площі – 8,0%, то в 2011 році – відповідно 56,7 і 43,3% (23,7% – посівні площі господарств). На кінець 2011 року в користуванні господарств населення було 655,2 тис. га сільгоспугідь, із них під посівами сільськогосподарських культур – 254,7 тис. га. У розрізі посівних площ господарств населення області найбільшу площу мають зернові й зернобобові культури – 91,5 га, далі – картопля, овоче-баштанні культури – 78,4 га, кормові – 81,1 га і технічні – 3,5 га.

Отже, розширення площ угідь, які належать ОСГ, є важливим чинником, що позитивно вплинув на їхній розвиток.

У результаті реформування на селі та розпаювання збільшилася кількість техніки у володінні господарств населення. Так, на початок 2012 року вони мали 8071 трактор (на 3,2% більше, ніж на початок 2011 р.), 950 зернозбиральних комбайнів (на 8,8% більше), 3428 вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів (на 0,6% менше), крім того, 5014 міні-тракторів та мотоблоків (у 2,2 рази більше).

У господарствах населення, як і в попередні роки, зосереджено більшу частину всіх видів худоби. Проте порівняно з початком минулого року простежується зменшення поголів'я на 2,0-9,6%, що відбувається по всіх видах продукції тваринництва, крім виробництва вовни (на 7%) та меду (на 0,4%). Такі тенденції збережуться й на майбутнє, оскільки закупівельна ціна молока низька, а можливості для нарощування поголів'я великої рогатої худоби у селян досить малі.

Виробництво свинини в ОСГ також значною мірою залежить від потреб переробних підприємств та ціни на ринку. Починаючи з 2005 року включно, в області поголів'я

свиней скоротилося на 25,6 тис. гол. (або на 11,7%), птиці всіх видів – на 619,9 тис. гол. (або на 21,5%). Несприятлива ринкова кон'юнктура, значне подорожчання послуг з обробітку землі й вартості кормів призвели до скорочення поголів'я худоби та птиці.

Стабільним залишається лише виробництво меду, а порівняно з 2005 роком у 2011-му збільшилося на 39,3 тис. сімей бджіл (на 16,3%).

Другим чинником, який позитивно впливає на розвиток ОСГ, є можливість реалізації продукції. Основним ринком її збуту для ОСГ є обласний центр – м. Хмельницький, міста обласного підпорядкування – Кам'янець-Подільський, Нетішин, Славути, Старокостянтинів і Шепетівка, тому обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (картопля, овочі, молоко) у віддалених районах менші, ніж у районах, які мають близьке розташування та регулярне транспортне сполучення.

Виробництво технічних культур пов'язане із наявністю в окрузі переробних підприємств. Так, на нинішній час в області збереглися сім діючих цукрових заводів. Це – у Волочиському районі, де найбільше виробництво цукрових буряків господарствами населення (31,2%), Теофіпольському (8,9%), Красилівському (5,9%), Старокостянтинівському (4,3%), Ізяславському (4,3%) районах. У Хмельницькому районі (1,28%) не такий великий показник, але селяни прилегло до нього Ярмолинецького району реалізують свою продукцію (11,1%), Дунаєвського (6,8%), така ж ситуація у Шепетівському районі (0,4%), де реалізують свою продукцію селяни Білогірського району (13,7%).

Вирощуванням картоплі господарства населення займаються більше у Хмельницькому, Красилівському, Дунаєвському районах, де на них припадає більше 10% продукції.

Виробництво зернових поширене в усіх районах, лідерами є Кам'янець-Подільський – 12,0%, Волочиський – 8,4 та Старокостянтинівський – 8,4%.

Виробництво свинини найбільше в Дунаєвському – 17,1 тис. гол. (або 8,0%), Кра-

силівському – 15,8 тис. гол. (або 7,4%) та Славутському – 15,2 тис. гол. (або 7,1%) районах. Це пояснюється розміщенням на території останніх районів м'ясопереробних підприємств і добрим автомобільним сполученням із містами, де знаходяться основні ринки збуту для ОСГ.

Вирощування овець та кіз не так поширено в районах області. Їхнім вирощуванням займаються тільки деякі райони, такі як: Кам'янець-Подільський – 2,0 тис. гол. (9,1%), Хмельницький – 1,4 тис. гол. (6,5%), Старокостянтинівський – 1,1 тис. гол. (5,0%).

Господарствами населення вироблено 50,6% загального обсягу валової продукції, в т.ч. рослинництва – 43,6%, тваринництва – 68,2%. Одним із основних джерел забезпечення сільського населення продуктами харчування було й залишається особисте селянське господарство. Хоча на розвиток ОСГ негативно впливає низка факторів. Серед основних необхідно зазначити такі: неоднорівнева підтримка з боку держави (фінансова, технічна, інформаційна тощо), особисті якості власника-господаря (рівень менеджменту, освіти, культури, професійно-кваліфікаційні параметри) і найголовніше – бажання працювати.

На нинішній та найближчий час ОСГ є однією з вагомих форм господарювання. Проте їх не слід вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві, оскільки вони надто малі для того, щоб у них можна було реалізувати досягнення науково-технічного прогресу. ОСГ, на наш погляд, можуть ефективно функціонувати за наявності таких умов: спеціалізуватися на виробництві тих видів продукції, де використовується значна частка ручної праці; об'єднуватися між собою, створювати кооперативи; інтегруватися з фермерськими господарствами, приватними й сільськогосподарськими підприємствами колективних форм організації праці; трансформуватися у фермерські та приватні господарства. При цьому державі потрібно створити сприятливі умови для нормального функціонування товарних ОСГ. Насамперед це стосується створення мережі агрохімічного, зоотехнічного,

ветеринарного й агросервісного обслуговування, консультацій із різних питань сільськогосподарського виробництва, закупівлі та реалізації продукції [1].

Основою відродження підприємницької діяльності на селі є фермерство, розвиток якого, на противагу ОСГ, сприятиме впровадженню інтенсивних технологій і широкому використанню новітньої техніки, розв'язанню соціальних проблем сільських жителів.

За даними Головного управління статистики у Хмельницькій області, на кінець 2011 року нараховувалося 1290 ФГ, що на 23 господарства (1,8%) більше, ніж на кінець 2010 року, причому тенденція до збільшення кількості ФГ в області почала свій відлік з 2008 року. Площа сільськогосподарських угідь фермерських господарств порівняно з 2007 роком зменшилася на 35,8 тис. га (23,2%), у тому числі рілля – на 35,1 тис. га. Крім землі, наданої для ведення ФГ, фермери використовують орендовану землю – землі запасу сільських рад, паї селян тощо.

Валова продукція сільського господарства, вироблена у ФГ області, зросла від 174 млн грн у 2007 році до 515,6 млн грн у 2011-му, тобто майже утричі. Це відбулося не лише за рахунок збільшення кількості ФГ, а й у зв'язку з підвищенням урожайності та впровадженням інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, хоча при цьому площа рілля зменшувалася.

У цілому за 2011 рік фермерами було реалізовано сільськогосподарської продукції власного виробництва на 450,3 млн грн. Від продажу продукції рослинництва одержано 351,0 млн грн чистого доходу (виручки), або 78% від реалізації усієї сільгосппродукції власного виробництва, продукції тваринництва – 64,7 млн грн. Загалом, від реалізації сільгосппродукції фермерські господарства одержали прибутку 83,6 млн грн, рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності становив 23,9%, у т.ч. з виробництва рослинницької продукції – 27,3, тваринницької – 10,5%.

Результати діяльності ФГ Хмельницької області протягом 2007-2011 років оцінимо

за допомогою інтегрального індексу динаміки (табл. 2), який згідно з [2] обчислюється за формулою:

$$I = \frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n \frac{X_{ik}}{X_{in}}$$

де X_{in} , X_{ik} – i -й частковий показник відповідно на початок і кінець періоду;
 n – число часткових показників.

2. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств Хмельницької області, млн грн

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Інтегральні індекси динаміки
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	208,0	288,1	250,4	326,1	432,9	1,2210
У т.ч. від сільськогосподарської продукції – всього	185,4	261,3	240,9	310,6	415,7	1,2398
з неї: рослинництва	155,0	215,4	214,1	278,6	351,0	1,2362
тваринництва	30,4	45,9	26,8	32,0	64,7	1,3274
Чистий прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	34,5	70,2	37,7	47,1	83,6	1,3990
У т.ч. від сільськогосподарської продукції – всього	30,2	52,8	35,3	43,7	81,3	1,3788
з неї: рослинництва	34,5	50,0	34,8	43,9	75,2	1,2799
тваринництва	-4,3	2,8	0,5	-0,2	6,1	–
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	19,9	30,6	17,7	16,9	23,9	1,1213
У т.ч. від сільськогосподарської продукції – всього	19,5	25,3	17,2	16,4	24,3	1,1031
з неї: рослинництва	28,6	30,2	19,4	18,7	27,3	1,0305
тваринництва	-12,3	6,5	1,9	-0,6	10,5	–

Джерело: Розраховано автором на основі джерела [19].

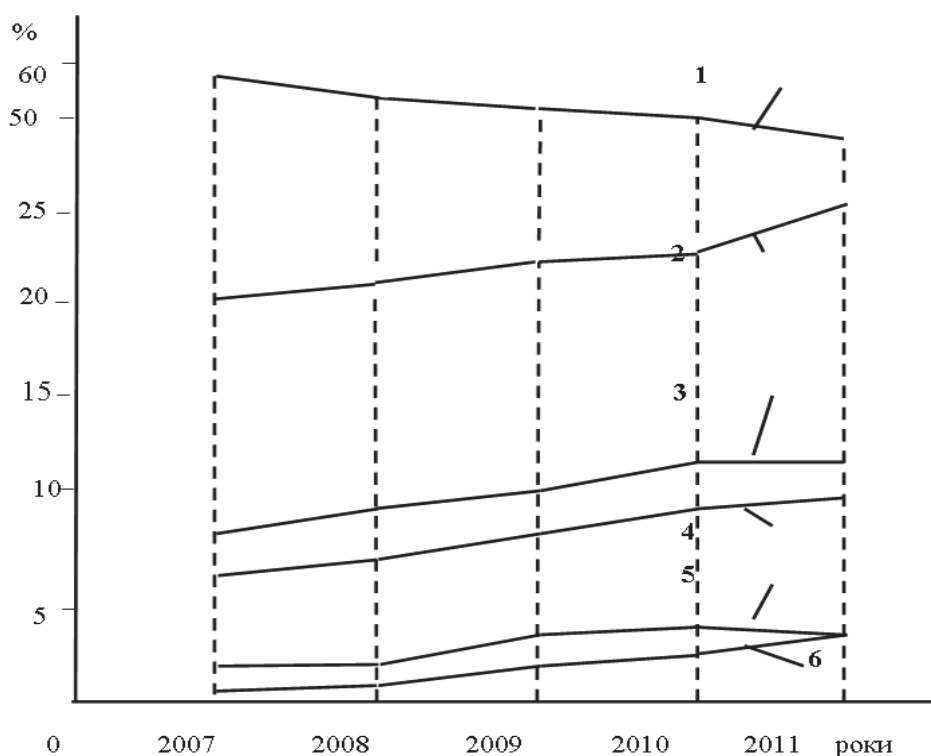
Аналіз результатів таблиці 2 показує, що значення інтегрального індексу динаміки для всіх показників (за винятком продукції тваринництва, де цей індекс не можна розрахувати через різні за знаком значень) перевищує одиницю. Це означає, що упродовж вказаного періоду спостерігалася позитивна динаміка, яка вказує в цілому на зростання показників, незважаючи на коливання їхніх значень в окремі роки. Варто зазначити, що найбільше зростання виражається чистим прибутком від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг. Однак рівень рентабельності у виробництві продукції рослинництва залишився практично незмінним (зріс усього на 3%). Динаміка розвитку тваринництва у ФГ за цей період характеризується значними перепадами, хоча за результатами 2011 року спостерігається позитивна тенденція порівняно з попереднім роком.

Найбільшим недоліком сучасного функціонування малих підприємств у сільському господарстві є відсутність спеціалізації на

виробничому напрямі. Малі підприємства повинні сконцентруватися на виробництві продукції, яка забезпечить раціональне використання робочої сили та найбільше надходження виручки на одиницю продукції. Важливим показником, що характеризує реалізацію продукції малих підприємств, є операційні витрати, пов'язані з цією діяльністю.

Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за складовими у відсотках до загальної суми операційних витрат із реалізованої продукції (робіт, послуг) представлені на графіках 1–6 (рис. 2).

У 2011 році операційні витрати на 1 грн реалізованої продукції по області зменшилися порівняно з 2010 роком на 2,5 коп., з 2007-м – на 0,6 коп. Протягом 2011 року найефективніше працювали малі підприємства Старокостянтинівського, Білогірського, Славутського районів, які в середньому на 1 грн реалізованої продукції витратили 78,7-83,4 коп.

Рис. 2. Операційні витрати малих підприємств Хмельницької області з реалізованої продукції (робіт, послуг):

1 – вартість товарів і послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки; **2** – матеріальні витрати; **3** – інші операційні витрати; **4** – витрати на оплату праці; **5** – амортизація; **6** – відрахування на соціальні заходи.

Джерело: Розраховано автором.

3. Рентабельність діяльності малих підприємств, %

Вид діяльності	Рівень рентабельності (збитковості)				
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Операційна	7,0	2,8	-1,4	3,2	8,6
Загальна	0,7	-2,2	-6,8	-2,7	5,6

Джерело: [20].

За даними таблиці 3 можна зробити висновки, що як операційна, так і загальна діяльність малих підприємств були збитковими

у 2009 році, а найбільшої рентабельності вони досягли у 2011 році.

4. Чистий прибуток (збиток) малих підприємств

Рік	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		До загальної кількості підприємств, %	Фінансовий результат	До загальної кількості підприємств, %	Фінансовий результат
2007	20680,5	67,8	224235,2	32,2	203554
2008	-83054,0	63,1	304270,4	36,9	387324,4
2009	-263993,8	60,9	215272,3	39,1	479266,1
2010	-101991,4	58,6	282651,0	41,4	384642,4
2011	306761,0	66,4	628709,5	33,6	321948,5

Джерело: [20].

Аналізуючи результати таблиці 4, бачимо, що понад 40% малих підприємств Хмельницької області у 2010 році були збитковими, причому фінансовий результат (саль-

до) протягом 2008-2009 років був негативним і досяг позитивного значення лише за підсумками господарської діяльності малих підприємств на селі у 2011 році.

Висновки. 1. Динаміка малого підприємництва на селі зазнає впливу як негативних, так і позитивних факторів: нестача кваліфікованої робочої сили, високий рівень трансакційних витрат, територіальна розосередженість населених пунктів, наявність додаткових ресурсів у вигляді корисних копалин тощо, забезпеченість сільськогосподарськими землями, близькість розміщення відносно рекреаційних зон й інші.

2. У виробництві сільськогосподарської продукції у Хмельницькій області значну частку мають особисті селянські господарства, які виробляють більше половини її загально-го обсягу. Однак, на наш погляд, ОСГ можуть ефективно функціонувати за наявності таких умов: спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції; об'єднуватися між собою, створювати кооперативи; інтегруватися з фермерськими господарствами, приватними та сільськогосподарськими підприємствами колективних форм організації праці; трансформуватися у фермерські й приватні господарства. При цьому державі

слід створити мережу агрохімічного, зоотехнічного, ветеринарного та агросервісного обслуговування, консультацій з різних питань сільськогосподарського виробництва, закупівлі й реалізації продукції.

3. Кількість фермерських господарств Хмельницької області упродовж 2007–2011 років значно скоротилася при одночасному збільшенні площі земельних угідь. Результати їх сільськогосподарської діяльності протягом вказаного періоду характеризуються позитивною динамікою. Це свідчить про позитивні тенденції розвитку ФГ, тому що у потужніших із них є більші можливості для впровадження новітніх технологій і високопродуктивної техніки, використання висококваліфікованих кадрів тощо.

4. Ефективність функціонування й розвитку малих підприємств на селі значною мірою залежить від фінансової та організаційної підтримки з боку органів державної і місцевої влади, особливо це має вирішальне значення у період їхнього становлення.

Список використаних джерел

1. *Балаш Л.Я.* Напрями розвитку особистих селянських господарств у пореформений період [Електронний ресурс] / Л.Я. Балаш, О.В. Лисюк, М.І. Андрушко. – Режим доступу: <http://nauka.kushnig.mk.ua>.
2. *Бобков В.* Динаміка рівня життя населення / В. Бобков, П. Масловский-Мстиславский // *Економіст*. – 1994. – № 6. – С. 57.
3. *Варналій З.С.* Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 2-ге вид., випр. і доп. / З.С. Варналій. – К.: Знання, КОО, 2003. – 302 с.
4. *Герасимчук В.І.* Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз, проблеми розвитку / В.І. Герасимчук. – К.: УІСД, 2002. – 116 с.
5. *Дем'яненко С.І.* Формування виробничих витрат селянських (фермерських) господарств в умовах ринкової економіки / С.І. Дем'яненко. – К.: Урожай, 1994. – 152 с.
6. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
7. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003, № 973-IV, зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 16.06.2011 р. № 3523-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
8. *Збарський В.К.* Особисті селянські господарства в становленні малих форм господарювання / В.К. Збарський // *Економіка АПК*. – 2004. – №1. – С. 48-53.
9. *Кредісов В.А.* Підприємництво вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою / В.А. Кредісов. – К.: Знання України, 2003. – 328 с.
10. *Месель-Веселяк В.Я.* Реформування аграрного сектора України: здобутки і проблеми / В.Я. Месель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2003. – № 5. – С. 3-8.
11. *Мочерний С.В.* Економічна енциклопедія. – Т.1 / [ред. кол. С. В. Мочерний та ін.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 236 с.
12. Основи аграрного підприємництва / [М.Й. Малік, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко та ін.]; під заг. ред. М.Й. Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.
13. *Остапчук А.Д.* Мале підприємництво – основа сталого розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / А.Д. Остапчук, В.Г. Вдович. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
14. *Реверчук С.К.* Малий бізнес: методологія, теорія і практика / С.К. Реверчук. – К.: ІЗМН, 1996. – 192 с.
15. *Саблук П.Т.* Демографічні проблеми українського села / П.Т. Саблук, К.І. Якуба. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 38 с.
16. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Наука, 1993. – 484 с.

17. Стан і перспективи українського села (дослідження громадської думки мешканців сільської місцевості України) ; за ред. Т.О. Осташко. – К.: Інститут сільського розвитку, 2006. – 60 с.
18. Статистичний збірник. Діяльність малих підприємств Хмельницької області у 2011 році ; за ред. В.В. Скольського. – Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2012. – 138 с.
19. Статистичний збірник. Сільське господарство України за 2011 рік ; за ред. Н.С. Власенко / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 386 с.
20. Статистичний збірник. Сільське господарство Хмельницької області за 2011 рік ; за ред. В.В. Скальського. – Головне управління статистики у Хмельницькій області, 2012. – 242 с.
21. *Шепотько Л.О.* Українське село: проблеми і перспективи / Л.О. Шепотько. – К.: Урожай, 1991. – 238 с.
22. *Шульський М.Г.* Фермерство: проблеми становлення і розвитку / М.Г. Шульський. – Львів, 2004. – 392 с.
23. *Cantillon R.* Essai sur la nature du commerce en general / R. Cantillon. – Paris, 1952. – P. 28-33.
24. *Dallago B.* Context and Policies for the Transformation and Growth of SMEs: The Case of Hungary with Russian Implications / Bruno Dallago. – UNU/WIDER: Helsinki, Finland, 1999. – 89 p. ISBN 952-455-044-0 (internet publication).
25. *Markley D.* Entrepreneurs & Entrepreneurship / Deborah Markley-Co-Directors-Don Macke. – Monograph, 2003.
26. *Vesper Karl.* Entrepreneurship Education / Karl Vesper. – Babson College Center for Entrepreneurship, January 1986. – 448 p. – (Frontiers of entrepreneurship research).

Стаття надійшла до редакції 22.07.2013 р.

* * *

Новини АПК

АПК має стати ключовим сектором для розвитку економіки України

Стрімкий розвиток національної економіки може забезпечити аграрний сектор. Про це на регіональному засіданні Всесвітнього економічного форуму говорив Міністр аграрної політики та продовольства України Микола Присяжнюк. За його словами, лише в цьому році валове виробництво вітчизняної сільськогосподарської продукції зросте на 8-9%, а за обсягами експорту Україна вийде на перше місце у світі щодо соняшникової олії, на друге – щодо зернових і на дев'яте – щодо курятини.

«Ці досягнення – тільки початок реалізації вітчизняного експортного потенціалу. Наразі ми працюємо над залученням інвестицій в аграрний сектор та розвитком державно-приватного партнерства. Водночас ми акцентуємо увагу на середньо- та дрібнотоварному виробництві. Саме воно має зайняти значну нішу на внутрішньому та зовнішньому ринках сільгосппродукції. Аграрний сектор економіки України готовий до будь-яких викликів світового ринку. Крім того, Україна вже в змозі відігравати стабілізуючу роль у ціновій ситуації на ринках базових сільгоспкультур. Та головне – саме сільське господарство забезпечить достатній резерв для стійкості національної економіки. Тому сценарій розвитку економіки України, який базується на аграрному секторі, – найбільш оптимальний та ефективний», – наголосив Міністр.

Глава відомства також додав, що необхідно гармонійно поєднати економічні інтереси великого, середнього та дрібного аграрного бізнесу. Ідея такої моделі розвитку вітчизняного АПК закладена у схваленій Урядом Стратегії розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року.

Прес-служба Мінагрополітики України